

RADOSŁAW ANTONÓW

Uniwersytet Wrocławski

Charakterystyka współczesnego terroryzmu

Terroryzm nie jest nowym zjawiskiem. Towarzyszy człowiekowi właściwie od momentu pojawienia się pierwszych załączków społeczeństw i państw. Jest to forma walki politycznej prowadzonej przez człowieka, której historia zostanie w niniejszej pracy podzielona na dwa okresy. Pierwszy, do czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej, kiedy mamy do czynienia z terroryzmem faktycznym, ale nienazwanym, i drugi, począwszy od czasu rządu jakobinów, kiedy do słowników politycznych weszły terminy „terror”, „terroryzować” i „terroryzm”.

Dla współczesnego człowieka najbardziej rozpoznawalny jest terroryzm związany przede wszystkim z działalnością Al-Kaidy i serią zamachów z 11 września 2001 r. w USA. Być może mniej rozpoznawalne, ale również istniejące we współczesnej świadomości społecznej, są zamachy: w Indonezji (12.10.2002 r. na Bali, kurort Kuta) i w Rosji (23–26.10.2002 r. teatr na Dubrowce w Moskwie); w Północnej Osetii — z „najbardziej obłąkanym w historii wzięciem zakładników”¹, jak stwierdził André Glucksmann (1.09.2004 r. szkoła w Biesłanie) i Hiszpanii (11.03.2004 r. w Madrycie); Wielkiej Brytanii (7.07.2005 i 21.07.2005 r. w Londynie); Iraku (18.04.2007 r. w Bagdadzie); Indiach (26–28.11.2008 r. w Bombaju); Norwegii (22.07.2011 r. w Oslo i na wyspie Utøya), kolejny w USA (15.04.2013 r. w Bostonie) czy zamach w Kenii (21–24.09.2013 r. centrum handlowe Westgate Mall w Nairobi).

To krótkie kalendarium wyłącznie wybranych zamachów terrorystycznych², do których doszło w niedalekiej przeszłości, daje obraz współczesnego terroryzmu, który ewoluował od nielegalnej działalności zbrojnej, kontrolowanej przez państwa, do działalności powszechnie określanej w XXI w. „wojną sieciową”³,

¹ A. Glucksmann, *Rozprawa o nienawiści*, Warszawa 2008, s. 29.

² Przywołany katalog obejmuje wybrane zamachy terrorystyczne, do których doszło do 2013 r.

³ R. Borkowski, *Terroryzm ponowoczesny. Studium z antropologii polityki*, Toruń 2006, s. 63.

„zagrożeniem asymetrycznym”⁴, „pełzającą wojną światową”⁵, „globalnym powstaniem”⁶ stanowiącym w XXI w. przyczynę tzw. długiej wojny (według koncepcji Donalda Rumsfelda) czy „globalnej wojny z terrorem”⁷. Przyjmuje się także, że współczesny świat wkroczył w epokę „terroryzmu ponowoczesnego”, w którym, jak podaje Walter Laqueur, „powszechne staje się poczucie zagrożenia ze strony ugrupowań, które, nie będąc w stanie sprostać sile militarnej państw zachodnich, szczególnie USA, sięgają do niekonwencjonalnych metod walki zbrojnej”⁸, czy „nowego terroryzmu”, który, jak napisał Robert Borkowski, „pojawia się z różną intensywnością, a gdy wybucha po okresach względnego spokoju, widoczna jest tendencja do określania go jako zjawisko nowe”⁹. Wreszcie, André Glucksmann, John Gray, Jacques Derrida, Jürgen Habermas utożsamiają współczesny terroryzm z nihilizmem.

Dzisiejszy terroryzm określany jest również mianem terroryzmu globalnego, a więc światowego o charakterze kryptomilitarnym¹⁰, który może zapoczątkować nowy rodzaj współczesnej wojny nazywanej wojną „IV generacji”, „wojną XXI w.” czy „wojną ze znakiem zapytania” i która będzie odmienna od Clausewitzowskiej doktryny wojny. W literaturze przestrzega się jednak przed przyjęciem dla strategii antyterrorystycznej i kontrterrorystycznej terminu „wojna”. Może to bowiem prowadzić do degeneracji tego pojęcia¹¹. John Gray stwierdził nawet, że wrzucanie terroryzmu „do jednego worka z napisem »globalne niebezpieczeństwo« dowodzi braku jakiegokolwiek zrozumienia”, i podkreślił: „światowy terroryzm, jeśli pojęcie to stosowane jest precyzyjnie, oznacza niewielką — choć powiększającą się część niekonwencjonalnych działań wojennych, występujących równocześnie na całym świecie”¹². Niezależnie od wątpliwości, które towarzyszą wykorzystaniu terminu „wojna” do przeciwdziałania terroryzmowi, Jürgen Habermas podkreślił, że „nowością globalnego terroryzmu jest jego nieuchwytność i niedotykalność, jak również jego wielki destrukcyjny potencjał”¹³, który według niego „związany jest z delegitimacją demokratycznych rządów”¹⁴.

⁴ M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007, s. 135–136.

⁵ K. Mroziewicz, *Moc, niemoc, przemoc*, Bydgoszcz-Warszawa 2005, s. 95.

⁶ J. Gray, *Czarna msza. Apokaliptyczna religia i śmierć utopii*, Kraków 2009, s. 285.

⁷ *Ibidem*.

⁸ R. Borkowski, *op. cit.*, s. 53.

⁹ *Ibidem*, s. 54.

¹⁰ *Ibidem*, s. 62.

¹¹ *Ibidem*, s. 64.

¹² J. Gray, *op. cit.*, s. 286.

¹³ G. Borradori, *Filozofia w czasach terroru. Rozmowy z Jürgenem Habermasem i Jacques'em Derridą*, Warszawa 2008, s. 85.

¹⁴ *Ibidem*.

Czym więc charakteryzuje się współczesny terroryzm? Jakie są różnice pomiędzy terroryzmem drugiej połowy XX w. a terroryzmem początku XXI w.?

Terroryzm ubiegłego wieku — porównując go z dzisiejszym — był marginalny, co więcej, brak szerokiego dostępu do informacji i broni czynił go działalnością polityczną zależną od decyzji konkretnego państwa czy grupy państw. Tak czy inaczej był to terroryzm kontrolowany przez państwa potajemnie wykorzystujące go w sposób pośredni czy bezpośredni do urzeczywistnienia swoich celów politycznych. Tylko nieliczni terroryści działali na własną rękę, a i ich zasięg zazwyczaj ograniczał się do terytorium jednego państwa.

Współczesny terroryzm, którego początki sięgają lat 90. XX w., jest już w większości ruchem wolnym od wpływów państwa czy państw, niezależnym „podmiotem” na międzynarodowej arenie społecznej i politycznej. Upraszczając, można przyjąć, że w sposób niezamierzony przyczyniły się do tego wojna w Afganistanie w latach 70. i 80. XX w., rozpad ZSRR i powstanie zorganizowanej przestępczości trudniącej się handlem bronią rabowaną z zasobów tego byłego mocarstwa.

Należy jednak zwrócić uwagę, że współczesny terroryzm zaistniał w globalnej rzeczywistości, w której według socjologa Samuela N. Eisenstadta:

instytucjonalne i symboliczne, a także ideologiczne kontury nowoczesnych państw narodowych [...] zmieniły się dziś drastycznie wraz z nasileniem tendencji globalizacyjnych. Widać to w rosnącej autonomii światowych sił kapitalistycznych, w intensywności międzynarodowych migracji i w towarzyszącym tym zjawiskom umiędzynarodowieniu problemów społecznych [...]. Każdy z tych procesów sprzyja kurczeniu się kontroli państwa nad sprawami gospodarczymi i politycznymi¹⁵.

Odnosząc się tylko do problemu terroryzmu, należy stwierdzić, że współczesne państwa, jak zauważył Eisenstadt,

tracą część swego — zawsze tylko częściowego — monopolu na wewnętrzne i zewnętrzne stosowanie przemocy na rzecz licznych lokalnych i międzynarodowych grup separatystów lub terrorystów — pozbawionych państwa bądź skoordynowanego działania państw narodowych — zdolnych do kontrolowania takich nieustannie nawracających wybuchów przemocy¹⁶.

Ta współczesna „polityka działania postrachem”¹⁷, jak terroryzm określił Andrzej Zwoliński, jest zróżnicowana. Poza terroryzmem politycznym i religijnym wyróżnia się również inne rodzaje, w których decydujące przesłanki przesądzające o zaklasyfikowaniu stanowią: rodzaj broni, metoda i technika zastosowana przez terrorystów. Należy podkreślić, że wśród najpoważniejszych zagrożeń bezpieczeństwa wymienia się: cyberterroryzm, terroryzm chemiczny, biologiczny, nuklearny (francuski eseista Alain Minc: „dzień, w którym terroryzm spowoduje zagrożenie użycia taktycznej broni nuklearnej”, zaliczył do jednego z dziesięciu,

¹⁵ S.N. Eisenstadt, *Utopia i nowoczesność*, Warszawa 2009, s. 111.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Ks. A. Zwoliński, *Wojna. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2003, s. 50.

które wstrząsną światem)¹⁸. Do wymienionego wykazu należy jeszcze dodać terroryzm samobójczy. Wskazuje się również, że współcześnie coraz poważniejsze zagrożenie stanowi przemoc stosowana przez przestępczość zorganizowaną, co znalazło odzwierciedlenie w jej ujęciu w jednym z rodzajów terroryzmu, mianowicie „terroryzmie stosowanym przez przestępczość zorganizowaną” lub „pseudo-terroryzmie”, jeżeli przestępcy — jak zauważył Tomasz Białek — posłużą się „metodami terrorystycznymi oraz retoryką terrorystów w celu realizacji pospolicznych działań przestępczych”, zaś „wątek ideologiczny związany z terroryzmem staje się tylko kamuflażem”¹⁹. Jest to charakterystyczne przede wszystkim dla ugrupowań działających w Ameryce Południowej czy w innych ogarniętych wojną rejonach i wiąże się w szczególności z interesami bossów narkotykowych i działaniami grup trudniących się porwaniami ludzi dla okupu²⁰.

Należy przyjąć, że współczesny terroryzm charakteryzuje się czterema podstawowymi cechami. Jest to, po pierwsze, terroryzm inspirowany religijnie. Robert Borkowski stwierdził wprost, że „głównym czynnikiem odróżniającym współczesny terroryzm od jego wcześniejszych historycznie form jest dominująca rola religii jako motywu ideowego oraz uzasadnienia działalności terrorystycznej”²¹. John Gray dla terroryzmu radykalnego islamu użył nawet określenia „islamojakobinizm”²². Po drugie, sprawcy nie ujawniają swej tożsamości i pozostają w ukryciu, przygotowując kolejne zamachy. Po trzecie, działania terrorystów są znacznie bardziej śmiertelne aniżeli we wcześniejszych okresach historii. Po czwarte, terroryzm ma charakter globalny, do czego niewątpliwie w sposób niezamierzony przyczyniły się media publikujące, jako nośne, wszelkie informacje o działalności terrorystów. Dlatego można powiedzieć, że współczesny terroryzm jest również zjawiskiem medialnym. Przełom XX i XXI w. charakteryzował się zamachami terrorystycznymi skoncentrowanymi na masowości ofiar (zamach na metro w Tokio w 1995 r. i 11 września 2001 r. w Nowym Jorku). Może to wskazywać na rozwój terroryzmu o charakterze ludobójczym, który będzie szczególnie widoczny w ewentualnych przyszłych konfliktach o charakterze etnicznym²³.

Niewątpliwie stałą cechą charakterystyczną dla terroryzmu, w tym również współczesnego, są jego cele, mianowicie: dążenie do zwrócenia uwagi, uzyskanie rozgłosu, usprawiedliwienie własnych działań, pozyskanie społecznego przyzwolenia, wreszcie przejęcie władzy. Trzeba w tym miejscu zastrzec, że z nielicznymi wyjątkami (Hamas, Hezbollah) właściwie realizowane są tylko trzy pierwsze cele²⁴.

¹⁸ A. Minc, *Dziesięć dni, które wstrząsną światem*, Warszawa 2010, s. 109.

¹⁹ T. Białek, *Terroryzm. Manipulacja strachem*, Warszawa 2005, s. 157.

²⁰ Por. R. Antonów, *Handel ludźmi a bezpieczeństwo człowieka we współczesnym świecie*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 35, 2013, nr 4, s. 61–62.

²¹ R. Borkowski, *op. cit.*, s. 53.

²² J. Gray, *op. cit.*, s. 118.

²³ Por. R. Borkowski, *op. cit.*, s. 66.

²⁴ S. Wojciechowski, *Terroryzm na początku XXI wieku. Pojęcie. Przejawy. Przyczyny*, Poznań 2013, s. 66.

Współczesny terroryzm, poczynając od drugiej połowy ubiegłego wieku, przeszedł niewątpliwie ewolucję polegającą na dostosowaniu swoich dążeń, potrzeb i możliwości do: 1) poziomu rozwoju naukowo-technicznego i informacyjnego współczesnego świata, 2) sytuacji oraz specyfiki geopolitycznej. Współczesny terroryzm jest więc dynamicznym procesem, natomiast rzadko, albo coraz rzadziej, stanem, który się nie zmienia. Istotną cechą współczesnego terroryzmu jest powszechne utożsamianie go z zagrożeniem nie tylko bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa w ramach jednego państwa), ale przede wszystkim z racji globalizacji terroryzmu — bezpieczeństwa międzynarodowego. Dzisiejszy terroryzm również korzysta lub może korzystać z możliwości, które niesie ze sobą przedstawiona przez Gunnara Heinsohna, niemieckiego socjologa i ekonomistę, teoria „nadliczbowych synów”, którzy stanowią „potężną broń demograficzną”²⁵. Na przykład według tego autora „Afganistan może rzucić do walki co 12 miesięcy około 500 tys. potencjalnych nowych bojowników — z których 350 tys. to kolejni bracia”²⁶. Dodajmy — kolejni bracia, którzy jako trzeci, czwarty i kolejny syn w rodzinie muszą samodzielnie zadbać o własną przyszłość, w tym majątek. Trudno przewidzieć, jaki procent „nadliczbowych synów” zasili szeregi terrorystów.

Takie współczesne postrzeganie terroryzmu rodzi określone konsekwencje dla państw i społeczeństw. Wiąże się one z koniecznością wprowadzania prawnych mechanizmów ochrony bezpieczeństwa, a to niewątpliwie skutkuje, właściwie wymuszonymi przez terrorystę, ograniczeniami wolności obywateli na rzecz bezpieczeństwa. Problem ten zawiera się w pytaniu: ile wolności, ile bezpieczeństwa? Na zasadność tak stawianego pytania ma również wpływ współczesny postęp technologiczny, który — jak zauważył Bertrand Saint-Sernin — „nie tworzy jedynie tego, co powtarzalne, ale też to, co nieprzewidywalne”. Współczesne społeczeństwa, które „w szerokim zakresie odwołują się do nauk, technologii i narzędzi rozumu, są jednocześnie społeczeństwami niepewności, nieprzewidywalności i ryzyka”²⁷, a więc społeczeństwami czynników stanowiących zarówno taktykę, jak i cel współczesnych terrorystów. Co więcej, współczesny terrorysta wydaje się bezkrytycznie dążyć do realizacji swojego niszczycielskiego zamierzenia. Jak bowiem zauważył Glucksmann, „dziś to bardziej terroryzm edukuje nas, aniżeli sam daje się edukować. Każdego z nas stawia wobec pytań o stosunek do innych, do świata i do samego siebie. Terroryzm stał się naszym filozoficznym problemem numer jeden”²⁸.

²⁵ G. Heinsohn, *Synowie i władza nad światem. Terror we wzlotach i upadkach narodów*, Warszawa 2009, s. 12–13.

²⁶ *Ibidem*, s. 17.

²⁷ B. Saint-Sernin, *Rozum w XX wieku*, Gdańsk 2001, s. 268–269.

²⁸ A. Glucksmann, *op. cit.*, s. 17.

Podsumowanie

Warto zwrócić uwagę, że współczesny terroryzm występuje w kilku wymiarach. Poza działalnością samych terrorystów (działalnością terrorystyczną) funkcjonuje on również w świadomości większości pozostałych ludzi niezwiązanych z terroryzmem. W tej, żeby użyć określenia, grupie społecznej znany jest jako przeżycie (doświadczenie) lub informacja. Przeżyciem jest dla tych ludzi, których w sposób bezpośredni lub pośredni dotknęła nieludzka działalność terrorystów. Pozostała większość należąca do tzw. społeczeństwa informacyjnego, na bieżąco, za pośrednictwem różnych serwisów informacyjnych, jest informowana o dokonanych lub udaremnionych zamachach terrorystycznych. Wreszcie, terroryzm stał się również inspiracją dla współczesnej sztuki, literatury i filmu²⁹.

Zapobieganie i przeciwdziałanie współczesnemu terroryzmowi wymaga nie tylko pracy powołanych do tego instytucji i służb, ale również odpowiedzialnego funkcjonowania każdego człowieka w społeczeństwie. Współczesne kreowanie bezpieczeństwa wymaga więc współpracy wszystkich ludzi.

Bibliografia

- Antonów R., *Handel ludźmi a bezpieczeństwo człowieka we współczesnym świecie*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 35, 2013, nr 4.
- Białek T., *Terroryzm. Manipulacja strachem*, Warszawa 2005.
- Borkowski R., *Terroryzm ponowoczesny. Studium z antropologii polityki*, Toruń 2006.
- Borradori G., *Filozofia w czasach terroru. Rozmowy z Jürgenem Habermasem i Jacques'em Derridą*, Warszawa 2008.
- Eisenstadt S.N., *Utopia i nowoczesność*, Warszawa 2009.
- Glucksmann A., *Rozprawa o nienawiści*, Warszawa 2008.
- Gray J., *Czarna msza. Apokaliptyczna religia i śmierć utopii*, Kraków 2009.
- Heinsohn G., *Synowie i władza nad światem. Terror we wzlotach i upadkach narodów*, Warszawa 2009.
- Madej M., *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007.
- Mikołajczyk J., *Zabójczy flirt — literatura i terroryzm*, Warszawa-Bielsko-Biała 2011.
- Minc A., *Dziesięć dni, które wstrząsną światem*, Warszawa 2010.
- Mroziewicz K., *Moc, niemoc, przemoc*, Bydgoszcz-Warszawa 2005.
- Saint-Sernin B., *Rozum w XX wieku*, Gdańsk 2001.
- Wojciechowski S., *Terroryzm na początku XXI wieku. Pojęcie. Przejawy. Przyczyny*, Poznań 2013.
- Zwolińska A., *Wojna. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2003.

²⁹ J. Mikołajczyk, *Zabójczy flirt — literatura i terroryzm*, Warszawa-Bielsko-Biała 2011.

CONTEMPORARY TERRORISM

Summary

Contemporary terrorism is one of the most serious threats to the world today. Since the second half of the 20th century it has evolved, adapting its aspirations, needs and capabilities to the scientific, technological and informational development of the world today as well as the geopolitical situation and specificity. Thus contemporary terrorism is a dynamic process and rarely, or increasingly rarely, a state that remains unchanged. The essence of terrorism today lies the fact that it is commonly regarded as a threat not only to national security (security within one state) but, above all, to international security in view of the globalisation of terrorism. Contemporary terrorism has four basic features. First of all, it is inspired by religion. Secondly, the perpetrators do not reveal their identity, remaining in hiding and preparing new attacks. Thirdly, the actions of terrorists are much more deadly than ever before and, finally, terrorism is global. In addition, terrorism today is linked to actions focused on producing victims on a mass scale. This may suggest a development of genocidal terrorism which will be particularly evident in any future ethnic conflicts. A permanent characteristic feature of terrorism, including contemporary terrorism, is its objectives: to attract attention, generate publicity, justify its actions, win social consent and, finally, seize power. Preventing and combating contemporary terrorism requires not only the work of institution and agencies established for that purpose, but also responsible functioning of every individual in society. Thus creating security today requires collaboration of all people.

Keywords: terrorism, national security, international security, war, security threats.

Radosław Antonów

e-mail: radoslaw.antonow@uwr.edu.pl